

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті привертається увага до взаємопов'язаності таких відносно нових методів етнополітичних досліджень в Україні, як системний підхід і структурно-функціональний аналіз, що уможливають змістовну синхронізацію наукового пізнання загальнонаціональних та регіональних процесів державотворення і управління ними засобами етнополітичного менеджменту та ефективної етнонаціональної політики.

Ключові слова: *системний підхід, структурно-функціональний аналіз, інформаційно-аналітичний супровід, регіоналізація етнополітичних процесів, державна регіональна політика.*

Igor Zvarych. *The structurally functional analysis in the context of researching modern ethno-political processes. In the article come into a notice to the correlation of such new methods of ethno-political researches in Ukraine, as the systems approach and structurally functional analysis, that do possible rich in content synchronization of scientific cognition of national and regional processes of the state creation and management by facilities of ethno-political management and effective ethnonational policy.*

Key words: *the system approach, structurally functional analysis, informative-analytical accompaniment, regionalisation ethno-political processes, public regional policy.*

Важливість використання для дослідження етнополітичних процесів саме їх структурно-функціонального аналізу обумовлена насамперед тим, що він передбачає застосування інструментарію синергетичного типу, тобто врахування тих змінних параметрів, які справляють на етнополітичну сферу визначальний вплив. Такий підхід розширює можливості вдосконалення відповідних самоврядних соціальних систем, з'ясування конкретних особливостей зміни розвитку об'єктів державного управління, змісту та спрямованості інформації, ви-

явлення реальних джерел самоорганізаційної суспільної динаміки у цій сфері, підтримання дієвого зв'язку підсистем державного управління зі зовнішніми чинниками, встановлення типології державно-управлінського впливу з урахуванням екстремального і швидкоплинного розвитку тих чи інших подій у відповідних соціальних системах [1, с. 274].

Додатковою перевагою такого методологічного підходу є те, що він краще забезпечує можливість прослідкувати зміни у рівновазі позитивних і негативних симптомів етнополітичного розвитку. Тобто, власне на практиці допомагає відстежувати, як коливається співвідношення між організацією та самоорганізацією в державному регулюванні етнонаціональних процесів. Саме завдяки цьому й уможлиблюється органічне сполучення методології наукового вивчення етнічних явищ і процесів і практичного управління ними з боку держави та суспільства.

При цьому структурно-функціональний аналіз доцільності тих чи інших механізмів державного регулювання у системах запобігання етнічним конфліктам відкриває перспективи для реалізації системного підходу у виявленні етноконфліктних ситуацій. Вони за своєю змістовною сутністю є не чим іншим, як своєрідним відображенням деструктивних процесів, що визрівають і розвиваються у середовищі етнічних спільнот. Тобто йдеться про виникнення у самоорганізаційному їх просторі, за певною аналогією з фізичною наукою, так званих «нерівних систем». За теорією І. Пригожина, така неврівноважена система здатна спонтанно і небезпечно еволюціонувати від зародкової стадії до стану вищої складності [2, с. 217].

Варто зазначити, що вибір принципів та методик аналітичних досліджень у галузі етнополітики є одним з ключових питань подальших владних рішень у цій чутливій сфері. У цьому контексті висловимо деякі міркування постановочного характеру, які стосуються досліджуваної проблематики в її синтезованому варіанті. Так, слід визнати, що визначення цілей державної політики, у тому числі в етнополітиці, обрання засобів, методів та відповідних інструментів досягнення поставленої мети вимагають виваженого наукового аналізу соціальних процесів, кваліфікованих прогнозів, оцінки альтернатив певного політичного курсу та програми дій. Розрив між політикою і знаннями справедливо оцінюється як одна з вад суспільного розвитку. Такий розрив веде

до ситуації, коли політика може помітно дистанціюватися від повсякденного життя людей, а справжні знання розчиняються у вирі малозначних фактів [3, с. 314].

Відповідно, ефективне застосування системного підходу до аналізу етнополітичних процесів було б неможливим без використання сучасних інформаційних технологій. Так, починаючи з кінця 1990-х років у нашій державі дедалі більше уваги приділяється концепціям створення інформаційних систем забезпечення державного управління. Прийнято Національну програму інформатизації, що утвердила стратегію вирішення проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, національно-культурної та іншої діяльності. Вченими запропоновано прогресивні моделі інформаційного супроводу підготовки і прийняття державно-управлінських рішень, а це не лише відкриває можливості адаптуватися до інформаційного середовища будь-якої складності, а й управляти ним, удосконалювати його мережі.

Що стосується географічних інформаційних систем, то вона включає у себе сучасні комп'ютерні технології збирання, обробки і подання просторово розподіленої інформації, що особливо важливо для розв'язання завдань територіального управління. Знання об'єктивних закономірностей етногеографічної поведінки населення дає, наприклад, змогу розробляти й впроваджувати в життя адекватну регіональну етнодемографічну політику [4, с. 162–163]. Загалом використання таких інформаційних систем-технологій створює оптимальні умови для комплексної експертизи та належного моніторингу об'єктів етносоціального характеру, базуючись на комплексних експертних оцінках і моніторингу-картографуванні природно-кліматичних умов, етносоціальних, етнодемографічних, етнополітичних, етнокультурних, етнорелігійних характеристиках народонаселення, а також на аналізі їхньої динаміки у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, еволюційного розвитку того чи іншого регіону, економічної ефективності об'єктів його господарського комплексу, особливостей антропогенного навантаження на територію, якості навколишнього середовища в ареалі етносоціальної проблематики [5, с. 236–237].

Така методика максимально узгоджується з принципами структурно-функціонального аналізу як домінуючого та оптимально придатного для такого виду досліджень. Адже

вона передбачає не лише використання даних сучасної системології, а й дозволяє залучити до роботи моделі розгляду суспільних явищ в сукупності їхніх соціальних зв'язків, виявляти причинно-наслідкові впливи у поліаспектній взаємодії етнонаціонального розвитку і державного управління.

Суспільно-політичне становище України як поліетнічної країни у посткомуністичний період характеризується двома основними тенденціями. Перша із них полягає у посиленні самосвідомості етносів, передовсім українського, з поодальною актуалізацією ідеї національного самовизначення, друга – у зростанні громадянської та політичної свідомості українських громадян. Ці дві тенденції, залежно від тих чи інших детермінуючих чинників, здатні прогресувати в одночасовому вимірі, переходити у конфліктну стадію. Аналітична оцінка, що ґрунтується на структурно-функціональному підході до розгляду сучасних етнополітичних процесів, засвідчує, що наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. в поліетнічному середовищі України формувався консенсусний компроміс національно-етнічних і державно-політичних інтересів та цілей. За цієї моделі, як свідчить досвід багатьох поліетнічних держав, забезпечується дотримання належного балансу цих інтересів, підтримуються гарантії розвитку громадянського суспільства [6, с. 203-204].

При цьому і надалі слід об'єктивно враховувати тривалість існування «подвійної» свідомості, що характерна саме для тих осіб, котрі усвідомлюють себе представниками національних спільнот, відмінних від титульного етносу у конкретній державі. Але таку свідомість не можна сприймати як роз'єднану на окремі частини, асоціювати її з подвійною мораллю чи двозначною позицією. Допускати подібну оцінку жодним чином не можна. Адже така свідомість є органічним синтезом двох нерозривних компонентів – етнічного і громадянсько-політичного. Вона уособлює таке складне явище, як рівень національної самосвідомості, пройнятий взаємозалежністю та причинно-наслідковими взаємозв'язками етнічного і загальнонаціонального.

Аксіоматично, що сучасне управління етнополітичними процесами вимагає вироблення і дотримання відповідної політичної технології. А таку технологію, як підтверджує реальна практика, формує певна сукупність теоретичних напрацювань, розробка відповідних методик, дотримання пов'язан-

них з ними процедур. Все це зводиться до цілого комплексу конкретних заходів, ключовими з яких є такі:

- експертне оцінювання реального стану етнополітичної сфери, вчасне виявлення кризових збудників, з'ясування найгостріших проблемних питань, перспективних завдань і цілей;

- конструювання вірогідних варіантів досягнення мети, розгляд альтернативних можливостей;

- розроблення оптимально необхідних засобів, які забезпечують регулювання і координацію етнонаціональних процесів;

- проведення соціологічних опитувань та вибір оптимальних рішень на основі створення імітаційних моделей і аналізу громадської думки;

- вивчення кола потреб щодо правового, політичного і гуманітарного супроводження кожного з етапів розроблення та освоєння належних соціальних технологій;

- розробка комплексу дій і його затвердження (з визначенням форм та характеру взаємодії суб'єкта і об'єкта технологізації, ступеня використання методів управління та суб'єктивних умов найбільш ефективної реалізації застосовуваних технологій);

- уточнення і коригування програми для врахування в ході її виконання результатів моніторингу;

- виконання функції постійного контролю за ходом реалізації програми (забезпеченість відповідними методиками діагностики на проміжних стадіях її впровадження);

- узагальнюючий аналіз, підсумовуючий результати реалізації програми.

Результативна робота мережі, котра забезпечує належний рівень і змістовність структурно-функціонального аналізу процесів в етнополітичній сфері, безпосередньо пов'язана з кадровим і матеріально-технічним забезпеченням. Це насамперед стосується відповідних суб'єктів державного управління, результативність діяльності яких безпосередньо залежить від її підсилення найсучаснішим оперативним аналітичним апаратом і системою політичного консультування. Ключовою ланкою такого управління є системно-функціональне інформаційне обслуговування власне процесу прогнозування. За А. Гуржієм, «інформаційно-аналітичне забезпечення визначено сьогодні одним з найважливіших важелів

управління як на мікро-, так і на макрорівнях, є гарантією прийняття оптимальних рішень» [7, с. 5–7].

Водночас слід зазначити, що формування загальнодержавної системи інформаційно-аналітичного моделювання, як і загалом механізму експертно-аналітичної підтримки прийняття рішень в етнополітичній сфері – процес тривалий. Така діяльність, як це відбувається в інших поліетнічних державах, повинна підтримуватись і забезпечуватись належною професіоналізацією, фаховими кадрами аналітиків та експертів. Є також нагальна потреба у подальшій модернізації систем комунікацій, розробці базових кваліфікаційних вимог до аналітичних служб у державних органах як у центрі, так і в регіонах, організації мережі структурно-функціонального аналізу діяльності органів державного управління на основі багаторівневої структури, доцільний варіант якої запропонував А. Дегтяр [8, с. 36–39]. Така мережа може забезпечувати й етнополітичну сферу, враховуючи ту перевагу, що її структура уможливорює генерування, а також обробку широкого потоку інформації. Вона здатна накопичувати потрібні інформаційні матеріали задля їх використання працівниками усіх адміністративно-управлінських ланок, починаючи з районної. Стосовно розподілу функцій у межах цієї структурної мережі, що може охоплювати територію всієї держави, то він має бути зорієнтований передусім на досягнення гармонійної взаємозалежності систем аналітично-інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень в умовах поліетнічної країни як на державному, так і на місцевому рівнях.

Окремо необхідно вказати на особливе місце в системі функціонально-аналітичного забезпечення державної етнополітики спеціально утвореної служби чи наділеної відповідними повноваженнями іншої виконавчої ланки держави з проведення етнологічного моніторингу, що розглядається нами як комплекс заходів зі збирання та обробки інформаційних матеріалів, які стосуються поточного стану і тенденцій розвитку тієї чи іншої національної меншини та особливостей міжетнічних відносин, відстеження негативних явищ і тенденцій у цій суспільній сфері, упередження й запобігання етноконфліктних ситуацій.

Загальновизнано, що ефективно діючий етнологічний моніторинг у мережі державного управління етнополітичною сферою на кілька порядків посилює надійність структурно-

функціонального аналізу всіх ключових з точки зору державної безпеки явищ і процесів, позаяк для прийняття якісних та виважених рішень у такій делікатній і складній гуманітарній царині, котрими є міжнаціональні стосунки, а також відносини між державним апаратом і етнічними спільнотами, мають бути враховані усі визначальні чинники. За чіткої роботи усіх учасників процесу результати моніторингів (у вигляді статистичної чи аналітичної інформації) можуть матеріалізуватися в такий інноваційний продукт, який позитивно впливатиме на ефективність державного управління.

Саме в означеній царині зв'язків і функціональних дій відбувається і реальне поєднання наукової теорії та практики. Адже для того, щоби здійснити якісь практичні заходи в етнополітичній сфері, необхідна досить значна підготовча робота, яка просто неможлива без належного науково-теоретичного та науково-експертного її супроводу. Сьогодні соціологи оперують певним набором емпіричних індикаторів стану етнічних спільнот у багатонаціональному середовищі, що базується на доступній статистиці загального характеру, результатах періодичних соціологічних опитувань громадської думки. Безумовно, має рацію П. Надолшній, який вважає, що для забезпечення комплексного етнологічного моніторингу корисними можуть бути такі індикатори:

- динаміка зміни чисельності конкретної етнічної спільноти;
- характеристики типів розселення та тенденцій міграцій етнічних спільнот;
- рівень урбанізованості національних меншин;
- розподіл у галузевій та соціально-професійній структурі населення за національною ознакою;
- динаміка демографічних характеристик етнічних спільнот;
- мовні характеристики етнічних спільнот;
- ступінь їхньої етнокультурної та етнополітичної мобілізованості;
- дані стосовно морально-психологічного стану етнічної спільноти [5, с. 236].

Практика засвідчує, що успішне застосування принципів системного та структурно-функціонального аналізу процесів у сфері етнонаціональних відносин, його належні ефективність та результативність значною мірою визначаються ре-

гіональними особливостями. Водночас, з позицій системного підходу саме область (а також Автономна Республіка Крим, міста Київ і Севастополь з їх спеціальним статутом) має всі ознаки локально орієнтованої територіальної (регіональної) системи з притаманними їй етнічним складом населення та інфраструктурою, до функціональної (основної цільової) підсистеми якої слід віднести відповідну частину географічного середовища (крім природних ресурсів, що використовуються у підсистемі, яка її забезпечує, зокрема у регіональній логістичній і соціально-комунальній інфраструктурі), більшість суб'єктів господарювання, в першу чергу малих і середніх, а також ту частину соціального середовища, що забезпечує розвиток як держави загалом, так і окремого регіону зокрема [9, с. 47–48].

Широкого поширення набула тут, серед іншого, практика реалізації державних і регіональних програм, створення регіонами власних комплексних заходів щодо відтворення, збереження та розвитку їхньої культурної специфіки, оптимізації міжетнічних відносин, запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій, що, у свою чергу, актуалізує застосування, крім системного підходу, також програмно-цільового методу управління цими процесами в умовах регіоналізації і на локальному рівні.

Серед вчених набула поширення думка, що поняття «регіоналізація», «федералізація», «сепаратизм» є ключовими для тематики дослідження етнополітичних процесів. Вони складають один смисловий ряд, відбивають явища, пов'язані з поділом, диференціацією цілого на частини. Ці поняття відображають процеси, що відбуваються у сфері громадського та державного життя. Водночас кожне з них має свою специфіку, відтворює особливу якість. Їх евристична роль суттєво зростає на перехідному етапі розвитку суспільства і держави. Саме у цей період виразно проявляються відмінності у значенні та наслідках для суспільного життя, власне, процесів регіоналізації, як і федералізації та сепаратизму.

Практичне їх розгортання відбувається через реальних носіїв, суб'єктів соціальної дії – окремих осіб, політичні організації, громадські рухи, органи державної влади. Нерідко кожен із соціальних суб'єктів прагне надати їм вигідної для кожного з них спрямованості, яка суттєво відрізняється від намірів інших соціальних суб'єктів. Не є винятком щодо цього і українське суспільство. Проблеми щодо дер-

жавно-територіального устрою, регіоналізації, статусу територій виникли з перших же кроків демократизації, здійснення політики гласності в останні роки існування СРСР. Наслідком цього стало проведення на початку 1991 року референдуму в Криму про відновлення Кримської АРСР, а згодом і проголошення Верховною Радою України автономії Криму. Цей початковий період характерний тим, що на цьому етапі ще формувалися політичні партії, бракувало змістовного політико-теоретичного опрацювання питань федералізації та регіоналізації, не досить відчутно виявлялися і відмінності у підходах різних політичних сил до державно-територіального устрою країни. Проте ця тема дуже швидко актуалізувалась і політизувалась. Сьогодні в Україні заявили про себе й немало відвертих прихильників федералізації у взаємозв'язку з підвищенням ролі регіонів в економічному, соціальному, духовно-культурному і навіть політичному житті суспільства та держави. Є чимало й активних супротивників таких ідей.

При цьому не слід забувати, що особливістю класичної федеративної країни є те, що вона утворюється через об'єднання, союз земель, князівств, графств, кантонів, навіть держав. Природно, що до об'єднування в одну країну його учасники були цілісними суспільними організаціями й мали власну ідентичність, якісну своєрідність територій. Тому, утворивши федерацію, країни, які до неї входять, продовжують зберігати свої відмінні особливості. Проте, в останні десятиріччя федерації утворюються не лише шляхом об'єднання кількох унітарних держав. Внаслідок реалізації ідей децентралізації, що набули поширення в багатьох країнах світу, намітилася тенденція до утворення федерацій не тільки через об'єднання унітарних держав, але й внаслідок автономізації їх окремих територій. При цьому провідні мотиви автономізації в різних унітарних державах можуть істотно відрізнятись. Коли у Канаді – це мова (франко-канадці), то у Великій Британії – віровизнання (католики), в Іспанії і Франції – етнічність (баски, корсиканці). І якщо в цих країнах прагнення населення та правлячого класу до автономізації, федеративного устрою виявляються як тенденції, то в Бельгії вони вже знайшли своє відображення і в політико-правових нормах, що закріплені у її конституції.

Тому й в Україні є гостра потреба у широкій державній програмі проведення наукових досліджень стану та особли-

востей етнополітичних процесів у різних регіонах держави, ретельних прогнозах подальшого розвитку їхнього потенціалу. При цьому диференційний підхід до управління етнонаціональним розвитком регіонів означає, що застосування методу структурно-функціонального аналізу до таких специфічних об'єктів етнополітичного менеджменту мав би базуватися на найбільш характерних для тієї чи іншої території проявах етнополітичної активності. Адже, приміром, етнонаціональні тенденції за своїм змістом і спрямуванням у західних регіонах України помітно різняться від характеру таких процесів в Криму чи на Донбасі.

Підсумовуючи поданий огляд потенційних і практичних можливостей застосування системного підходу до регіонального контексту етнополітики та її структурно-функціонального аналізу, варто зазначити, що суперечливі тенденції динамічного розвитку етнополітичного простору держави, яким характерні як процеси консолідації етнічних спільнот, так і їхнє структурування і політизація, потребують постійних наукових досліджень, ґрунтовного осмислення та цілеспрямованого регулювання, розробки найбільш ефективних механізмів знаходження порозуміння між різними групами і категоріями етнічних та регіональних спільнот. При цьому вивчення різних аспектів і складових етнонаціональних процесів, базуючись на системному підході та структурно-функціональному аналізі, вимагає врахування усіх існуючих суперечностей (протиріч) сучасного розвитку етноспільнот, їхніх стосунків з іншими суб'єктами етнополітичних процесів. Важливо при цьому нагадати, що притаманні їм суперечності і протиріччя тісно взаємопов'язані з суперечностями та протиріччями інших суспільно-політичних явищ і процесів.

Є відчутною потреба у модернізації правого, організаційного та матеріально-технічного забезпечення державної етнонаціональної політики, вдосконаленні добору і підготовки висококваліфікованих менеджерів у цій галузі. Принципової ваги набуває впровадження у діяльність органів державного управління усіх рівнів моніторингу етнонаціональних процесів, оцінки загроз етнополітичних та міжетнічних конфліктів у контексті побудови на єдиній методологічній основі державної інформаційно-аналітичної системи. Ефективність такої роботи напряму залежить від компетенції кадрів, залучених до цієї державної справи.

Громадськість України протягом майже усіх років незалежності була свідком кадрової чехарди у головному органі виконавчої влади, який опікувався справами національних меншин. Передусім некомпетентність управлінських кадрів не лише у центрі, а й на місцях значною мірою стала причиною ухвалення непрофесійних рішень, що призвело до масових акцій протесту такої етнічної спільноти, як кримські татари, у 2000–2001 роках, що завдало відчутної шкоди у досягненні непорушності міжетнічної злагоди і міжнаціонального порозуміння в Україні.

Очевидно, є нагальна потреба в діяльності потужних регіональних (насамперед в місцях компактного поселення етнонаціональних спільнот) науково-дослідних центрів з актуальних питань міжнаціональних відносин та державної етнонаціональної політики. Ці підрозділи забезпечували б розробку відповідних програм етнорегіонів, допомагали виявленню етнонаціональних компонентів у їхніх соціально-економічних, духовно-культурних, демографічних і міграційних проблемах. Такий підхід до справи дозволив би досягти бажаного рівня структурно-функціонального аналізу міжнаціональних та етнополітичних процесів, за обов'язкового урахування особливостей того чи іншого об'єкта етнополітики. Кожен із них є фактично неповторним, тому це об'єктивно обумовлює і специфічність державного регулювання етнонаціональних процесів.

В Україні, безсумнівно, є державне розуміння того, що етносоціальні та етнополітичні об'єкти та процеси потребують регулярного вивчення і оцінювання у режимі постійного моніторингу. Тому на часі вирішення питання щодо створення загальнонаціональної, розгалуженої по всій державі інформаційно-аналітичної системи етносоціального та етнополітичного моніторингу і прогнозування ймовірних ризиків етнополітичних та міжетнічних конфліктних ситуацій. Усе це, у свою чергу, потребує належного нормативно-правового забезпечення цієї важливої ділянки суспільного життя, що особливо стосується його регіональних аспектів.

1. Надолішній П. І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект (теоретико-методологічний аналіз): Монографія / Петро Іванович Надолішній – К., Одеса: Вид-во УАДУ; Астропринт, 1999. – 304 с.

2. Пригожин И. Время, хаос, квант: К решению парадокса времени / Илья Пригожин; пер. с англ. Ю. А. Данилова; ред. В. И. Аршинов. – М.: Изд. группа «Прогресс», 1999. – 265 с.
3. Накасонэ Я. После «холодной войны» / Ясухиро Накасонэ.– М.: Мысль, 1993. – 314 с.
4. Светличный А. А. Географические информационные системы: технология и приложения / А. А. Светличный, В. Н. Андерсон, С.В. Плотницкий – Одесса: Астропринт, 1997. – 196 с.
5. Надолішній П. І. Етнопонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Монографія / Петро Іванович Надолішній. – К., Вид-воУАДУ, 1998. – 264 с.
6. Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Ф. Курас – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
7. III Международная научно-практическая конференция «Информация, анализ, прогноз – стратегические рычаги эффективного государственного управления» / Укр. ин-т научно-техн. и эконом. информ. – К.: УкрИНТЭИ, 2002. – 216 с.
8. Дегтяр А. О. Організаційне забезпечення інформаційно-аналітичного обслуговування органів державної влади в процесі прийняття і реалізації державно-управлінських рішень / А. О. Дегтяр //Статистика України. – 2003. – №2 (21). – С. 36–39.
9. Зварич І. Т. Державне регулювання економічного зростання: Інститути, механізми, інфраструктура (регіональний зріз): Навч. посіб. / Ігор Теодорович Зварич. – К.: Вид-во «АртЕк», 2009. – 416 с.